

ИЗЛАЗИ

четвртком и недељом

ЦЕНА

ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
ИЛИ 1 КРУНА

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

Преглату примају све поште
у Србији и иностранству.

ПРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ:
Уредништву „Звезде“
Кнежев Споменик бр. 9.

НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ:
Кнежев Споменик бр. 9.

БРОЈ 15 ПР. ДИП.

Уредник: ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ.

БРОЈ 15 ПР. ДИП.

ИЗ „ЈЕСЕЊИХ НОЋИ“

Нестаће и мене младог ко шума увеле траве
Када јесењи ветар зацвили заједно с њом,
Душа ће одлетет небу у оне висине плаве,
Тело ће за навек заспат мртвачким гробним сном.

А ти ћеш плакати горко љубећи хладно чело,
И око главе виси мирисног цвећа сплет,
Судбу ћеш проклињат нашу кад земља покрије тело,
Цри ће ти мрачан бити сав диван овај свет.

Ал' сузе утари Лила... Не свијај црним лице,
Не руши лепоте своје за коју живљах млад,
Отиди у цветну башту где поју умилно птице,
Удеси песму с њима, нек буде рајски склад.

Утари сузе Лила, тешко ће души бити
Да гледа како с' гаси зеница ока твог, —
Та ја ћу живети вечно, над тобом вазда бдити,
У зрачној висини чекат земаљског анђела свог.

1898 год.

Д. Ј. Димитријевић.

СВИРАЧИ

(УСПОМЕНЕ ИЗ ШВАЈЦАРСКЕ)

— ЈОВО Ђ. ПАНТЕЛИЋ —

Свирачи!... Ево их опет под прозором. Да грдне ли досаде; по цео дан се ређају једни за другима и често тако немило цепају ваздух њихне храпаве вијолине или усамљени бубњеви, на ипак, не знам за што, али ја их тако волим! Ето сам се већ толико свикао да управо не могу без њих, а они ме, враголани, добро запазили, те се редовно за устављају под мојим прозором. Чисто осећам да од како сам у овој веселој земљи, е сам себи задао још једну дужност више — зими мрвим врапцима и сеницама, а лети добацујем с њима по с њим овим бескућницима... И, да благодарна ли посла, они зими слетају ми на руке и на рамена, те цвркућу грабећи се за мрвице, а ови лети по читав час извијају под прозором најлепше мелодије... Нема земље где ћете срести више ових апостола музике и песме до ли у Швајцарској. И одиста семе њихове вештине

пада овде на најплоднију земљу. Под овим небом свака песма годи, а звук са најрапавијег инструмента буди у вама неко мило осећање. Путници и свирачи, — тога света је Швајцарска пуна, а они тако пристају једно за друго. Обоје су бескућници, једни са штапом а други са инструментом под пазухом, једни да уживају, други да се хлебом хране, тек обојима је рочиште овде...

С рана пролећа, са ластвама и првим цвећем ево и свирача... Како ли радосно ја дочекујем ове моје веселе знанце!... Горе на високим Алпима блеште још дебели снежни покривачи, низ врлетне проломе свом снагом јуре мутни потоци, ветар с планина доноси још ону зимњу свежину и мирис снега, а доле по плавом језеру пенуше воду први пароброди... Обале ишаране најлепшим бојама, чини се календоскоп веселом оку гледаочеву. И онда, у сред те лепе слике, стаје гомила веселих свирача... Ма куд да си пожурио, нога сама застаје крај њих а душа те везује за ону мелодичну песму те их се не можеш лако откинути... Често не разумеш речи, не знаш чија је музика, али осећаш како се она тиха, топла мелодија савија, растапа око срца, те још дуго... дуго. Кад ови улични уметници отрче даље, ти си још с њима...

Колико сам их пута слушао са мојег прозора, и онда, кад они крену даље, потрчао и ја низа стенице за њима... Умеју они замађијати човека својом песмом и свирком. И како се задовољно смеше кад виде да их неко редовно прати. Чини ми се, да онда они инструменти у њиховим рукама добију неку вишу силу, а мелодије што се са њих разлежу бивају све лепше и лепше. И ипак су уметници, ти мршави враголани. Да видите како поносито и нервозно потезу гудалима кад примете да неко њихову свирку осећа, да је с пажњом слуша. Како дршће глас у певача, како меко и слатко одјекују оне речи пуне љубави, пуне поезије, често одојца највећих лирских песника... И шта сам песама тако запамтио, не знајући ни ко им је аутор ни шта казују, али осећајући у њима лепоте и мелодије.

Са колико ли страна света заглађу овде те небесне птице, ти путујући уметници. Разнолике им зенице, разнолике им песме, одело, говор, инструменти...

Највише је Талијана. Они весели Наполитанци гаравих зеница, црне кеврцаве косе, под шеширима широких обода са црвеним вршцама. Па како је отмено одело на њима: плаве свилене блузе, беле чакшире и лакована обућа. Ја их из далека познајем, пакају на друму као врапци, скачу, играју, церкају се и деру на сав глас. Права чеда својега неба. Око њих је обично највећи круг слушалаца и гледалаца, па кад почну кунити зараду пљушти крајцара са свију страна. Често по какво лепо и благородно чељаде завитла и добар сребрњак у њихов тас, и тада се обично пађе по један од тих враголана, те се са пуно грације поклони пред нежном добротворком и чисто одекламује благодарност оним слатким језиком круписаних песника. Њихова северна браћа, Нијемонтези, не заостају за њима. Само што њихне песме имају далеко веће чари кад их певају у ноћној тишини, на бледој месечини, у засенку јергована и кестенова. То су прави мајстори на мандолини. Што сам их пута слушао, а мисао ме преносила на плаве таласе ломбардијских језера или под тамне зидове Венеције, тамо ми је њихна свирка највише годила.

И Паризлија у црвеном фраку, са кратким новганицама, са сребрним копчама на обући, а под високим клобуком, пун достојанства и несташлука као папагај, брбља своје разголићене песме овде на овим високим Алпима. Ту је слободнији но на париским булеварима јер не преза од варошких пандура. Виолина је његов највернији друг, а другарица често каква пропала звезда париског ђачког кварта. Гледао сам више пута ове љубавне парове, где на своме уметничком путовању долазе чисто до беснила кад где год сретну гомилу немачких музиканата. И одиста ти су људи најмање симпатични и ако они можда остају највернији својој уметности. Ко их није срео са њиховим тешким и разноврсним инструментима? Већито свирају исте ствари и увек су им ноте пред носом. Ноте — избледели и масни листови који су им аманетом остали од предака у наслеђе. Па ипак... ипак, ко сме рећи, да ти људи нису најдостојнији својега алата...

Штраусови валцери, Вагнерове увертире, Бетовенови маршеви и шпанолски фанданго. Каква мешавина, какав изврсан фонограф!... Добадили сте непрежањени сј, гојазним Немцима са Рајне, а пред вама је живописна гомила гитариста из Севиље. Ах, ти Шпанолци, та гарава чеда Гренаде и Севиље, чини ми се да у овоме тренутку слушам јецајуће звуке њихних великих гитара. Каква чудна музика!... Па они полу-дивљи гласови, оно халакање и дражење... Пуних осам дана одлазио сам на терасу једног хотела и гледао једну групу Шпанолоца како играју фанданго. Фанданго уз ударе бубња и кастањета, уз ниску мандолина и брујање гитара... Фанданго пун ватре и страсти. И учинила ми се то права песма оне жарке и бурне домовине. Како је примамљива, занимљива та трупа пиринејских вештака на овом космополитском тржишту песме и музике. Људи су на мрким лицима задржали онај

мрачни, сетни израз своје расе. Нису то више они весели Талијанци. Њихова одела од црнога бархута дају им још већи израз озбиљности и туге, сав им је накит црвени поруби на јакама и жути широки појаси што у ресама падају свакоме низ бедра. Њих неколико свирају га виолину и ударају у мандолине у гитаре и бубањ, а пред њима две убаве Андалускиње играју фанданго и пуцају кастањетима. Да помамне ли и бесне игре! Две лепе жене опиле се музиком, те оним црним очима мислите две вас лавице гледају. И какви ли их осећаји гоне да онако помамно вију својим телима и преплећу ногама. Одиста, лепа Нина остала би пред мојим очима много лепша да онако неестетично не извија своје тело које јој је природа тако правилно скројила. Ну, други народ, друге страсти, други обичаји. Њени пратиоци разумеју је врло добро, за то уз сваки ударац гитаре драже је узвицима и неким дивљим халакањем, док напослетку бедна играчица не побесни и не малакше на врхунцу раздражености. Ала би се њени земљаци одушевили и загрејали том игром, а ова космополитска публика остаје заједно са мном равнодушна, јер, и шта би нас могло загрејати до ли оне гараве очи у лепих Андалускиња, и (као да ми се чини) да се сви погледу за њих припијају и за она вита тела загрнута мантиљом од црних чипака... А музика... игра, то је једно врело храпавих и тужних звукова које где кад пресецају весели осмејци кастањета. Чудна и јединствена мелодија.

Ко хоће укуса и истинске уметности тај ће се мрштити под овим утисцима, али онај коме је капа ведро неб, а праг где га ноћ затече; онај ко је пошао да голица зенице живописним лепотама ове кршевите земље, тај не разбира шта је која музика, не тумачи песме, њему срце пева и да видите како са уживањем прати и најнепознатију мелодију. Како весело оставља једне а бежи другима, и чини му се да је еве једна песма, једна музика, чини му се да сва та епђушна створења извијају једну мелодију стапају једну химну у част штедрој мајци природи што је тако поносито раширила своја недра. И нису ту само Талијанци, Немци, Французи и Шпанолци, свака нација послала је ту своју сирочад да се песмом и свирком заране. Ту су и наши суседи она чађава деца банатских стена, мађарски цигани. Као да их гледам, те Арпадове потомке дугих усуканих бркова, у широких гаћама, у црвеним јелецима и шарепим чизмама. На овоме вашару имају и они своју цену. Па њихови једно-племеници Румуни. Они су увек fin de siècle, у потпуном тени-у, као да ће с ових стопа у најотменији салон. И за чудо што ти људи уживају добар глас, те их можеш срести на терасама највећих хотела.

И лепа фатма са мириснога Босфора понела је овамо своју тајанствену ферецу и везене шалваре, но фереца издала од дугог путовања те постала провидна као најобичнији вео западњачких госпа. Ту је ваљда и прави успех те лепотице што онако невешто удара у дахире е би се смео заклети да није

видела Босфора ни она ни њени пратиоци што у цимбале бију.

И код тако многих и разноврсних конкурената, остало је ипак и воље и љубави и за уметност грешнога домаћина. Истина Бог редак је Швајцарац који ће се прихватити тога заната, али да покаже пред гостима да није ни он без срца и дара опремио је нешто деце и на тај незахвални пут, те и њих где када видиш са цитрама и гитаром где око себе куне радознале путнике. Јединствен је начин њихова певања, понајчешће „јодлују“, те се тешко и разабарају речи, али су често те песме врло веселе и врло оригиналне.

Но бивало је прилика када ме је горе на високим Алпима песма тих грлатих и снажних планинаца толико занела, толико освојила, да сам по неколико дугих часова, стајао као замађијан и слушао како се њен снажни и мелодични одјек губи и понавља у оним кршевитим ждрелима... Да дивних ли тренутака, да слатка ли осећања!.. Чини ми се да гледам према себи на каменом обронку оног кршног планинца како се насловио на своју тојагу, једном руком притиснуо груди, а од друге направио трубу на устима, те из пуних груди пустио глас који одјекује чистије по најчистији кристал. И како силувито дере тај глас кроз ждрела и планине, одјекује звонко као она бистра планинска вода што се пребја с кама на кам, и његово последње „јуху-у“... губи се ваљда километрима и километрима далеко.. Каква је то песма, ја њене речи нисам никада разумео, али ако је и љубави и лепој домовини намењена, она их је по лепоти достојна..

(СВРШИЋЕ СЕ)

МОЈИ ПУТИ

Чудни су путе, стазе, природа што нам пружа,
По њима ј' много трња, а само која ружа.

К'о мален нисам знао, да ружа трња има,
Да она увек мирис и трње пружа свима.

Узабрах прву ружу... на руци траг од крви —
Живота то ми часак немно беше први.

Од тада у животу трње ме верно прати,
А ружа, ваљда, никад нећу ни моћи брати.

1. V. 99.

Доб. В. Бакић.

ЈЕЛЕНИН МУЖ

РОМАН

НАПИСАО Ђовани Верга

(наставка)

Дон Либорно је одиета одлазио свако јутро к свом зету, ударајући поносно својим штапом о мраморне стенице. Он би сео у књижици, наслоњив главу на руке, пре-

листао би књижурице, правио прибелешке и наговарао Чезара, да напише неку расправу, која ће сама бити довољна, да му отвори врата на храму славе. — Клијенти ће тада долазити сами. — рекао би му. Клијенти су ти као год и овде.

Затим би се извалио у наслоњачи, да још више разјасни своју идеју, тада би шмркнуо неколико пута бурмута, да боље прибере мисли. На пољу је пак свуда причао:

— Мој зет, адвокат Дорело, пише једну расправу, која ће сензацију направити.

Дона Ана је напротив причала, како он треба да се размисли, па да ухвати кога клијента; ако он буде непрестано седео у својој књижици, неће га се нико сетити, и ту може и да иструли.

Где ли су сад они Јеленини девојачки снови? Где ли су оне ваздушне куле, што их је зидала на месечини докле је очи ушрала у ђачки прозор, докле је седела према драгану у салончићу, у улици Форно и у његовом ћутању слушала гласове из неког непознатог света? Сад је гледала, како јој се муж враћа кући уморан и клонуо. На њена питања он је одговарао суморним осмејком. Још је имао оног бедног мушког етида, те је од ње крио своје јаде и штедио је од болова, за које му она није могла дати лека. Њој се напротив та његова затвореност чинила себична. Она је то сматрала као кукавичлук. Више пута, кад би тако стојали једно према другом, погледала би га она чудним погледом и рекла:

— За једног човека има много отворених путева....

— Или:

— Да сам на твом месту, чини ми се, да бих нашла нешто.

И тако су дани протицали једнолико. Свако јутро, кад би Чезаре, отворио врата на балкону и угледао пред собом плаво море, које се пресијавало на сунцу, опет би у свом срцу осетио неку тиху наду, нешто што га је гонило да поглади Јеленину косу, која беше расута по узглављу или да пољуби рукав њене беле собје хаљине, у којој је она онако свежа и румена кроз своје собе јурила. Био је за дивно чудо празноверан. Имао је своје срећне дане своје предзнаке, који су му предеказивали добро, као кад би дете претрчало преко улице, кад би чуо звиждање локомотиве или кад би ветар враћао дим од лађа у луку. Склопљених руку читао је у себи неку кратку молитву, пред мајчином сликом, коју беше приковао на зид преко пута од писаћег стола, а на прагу би се кришом прекретио, као што је то чинио стриц каноник, а Јелена би тад потрчала на балкон, да га прати очима докле год може.

— Ње ради! мрмљао је Чезаре искрено сам собом. Само нек она ни у чем не оскудева! Само нека се не пати! — И застао би на вратима, да чује како свира на гласовиру. Кад би већ био на улици, поздрављао ју је руком, а она би се у својој пространој хаљини, на свежем јутарњем ваздуху, нагнула на ограду од балкона и мило се смешкала на њ. А кад би срео Каталија, који је непрестано лутао туда у близини, који је час јахао на коњу, час веслао у чуну, час се опет шетао с цигаром у зубима и цветком у руци од капута, Чезаре би тужно помислио:

— Ах, зашто ја нисам као он!

Адвокати, којима је ишао да се препоручи, остављали су га да чека у предсобљу, које је било пуно света. Они

би га саслушали стојећи, расејано, потражили би хартије на столу и показали му, да су узели неког другог, обе. Њали би му, да ће га се сетити, чим се укаже прилика и опростили би се с њим топлим стискањем руке. Његов некадашњи учитељ, омиљени адвокат, који је био толико претоварен пословима, да је морао одбијати клијенте, одговорио му је отворено, да он већ има у својој канцеларији два млада сиромашна човека, којима мора по што по то помоћи, да оду унапред. Он је свог некадашњег ђака примио као отац, разговарао је с њим пријатељски и подуже, ма да је пред његовим вратима многи свет чекао; он није веровао, да је Чезаре тако у оскудици, као она два млада човека, што их он протезира, јер га је видео у лепом оделу, а знао је да му је жена елегантна. Чезаре није имао одважности, да га у том његовом мишљењу разувери, те се душом и телом сломљен, врати у своју књижицу, где га његов таст, затрпан књигама и броширама, упорно наговараше, да почне рад и да ће му он у њему помагати, тако залуђен у ту своју идеју, да није опажао клоњулоост и умор, што се огледаше у укоченим очима, у отомбољеном лицу, у обешеним рукама свог зета. И Јелена је клонула духом, слушајући непрестано као одговор: — Ништа! ништа! и гледајући оно његово жалосно лице. Непрестани неуспех огорчавао је против тог човека, који није имао снаге да се бори, да свој положај, на јуриш заузме, који је покушавао, да скрије натмурени израз свога лица. Она би стојала на вратима и слушала празно ћаскање свог оца, не отварајући уста. Највише што би рекла:

— Не могу да разумем. Мени се чини, да бих ја, да сам човек, нешто умела наћи!

А дон Либорио је потврђивао њене речи, додајући: — Твој муж има и сувише талента, само штета, што нема енергије.

Јелена је само климала главом.

Напоследку дође једног дана један правоблавилац највише врсте, неки прави буцаклија адвокат, који му, како он рече, понуди једну парницу, у којој се решавало око 200.000 лира. Сиромаш Чезаре није запазио, да је тај убрљани и подерани адвокат разговарао с њим са шеширом на глави; пошто га је испратио до врата, похитао је као ван себе од радости, да тај весели глас јави Јелени са сузама у очима.

Јелена није делила његови претерану радост, али је погађала њен узрок, те је осећала, како јој крв у образе јури.

— Иди! Иди! — узвикну она у некој непојмљивој забуни. — Остави ме један тренутак саму. Ја сам ти таква. Рђава сам! рђава сам! Али те веома волим... сиромаш Чезаре!

Онај замашни посао буцаклијског адвоката не доносе Чезару ништа, ма да се он око њега из све снаге упињао. Његов клијент је осуђен, да врати новце, које је хтео присвојити, а адвокат га му не би ништа платио, и говеван што се ствар тако свршила, причао је свуда, да је Дорело украо своју докторску диплому. Чезареве колеге једиле су се, што се примио такве срамне и бескорисне парнице. Један његов школки друг, који је био нотар у провинцији, посла му једну клијенткињу, којој је муж био оптужен за разбојништво, али му у исто време јављаше, да она не може платити више од 25 лира. Председник суда

предаде му једну службену одбрану, која му донесе преке погледе оптуженога, који се већ сматрао за осуђена с тога, што га адвокат бесплатно брани. Узалуд се тискао по цедесобљима судова, између подераних и брадатих вуцибатина, узалуд је јурио с уплашеним парничарима уза степенице, по којима су биле излепљене брљаве, хартијетине. — То је твоје бојно поље! говорио му је таст. Ту ћеш ти победити!

Напротив Дона Ана је питала, за што се зет не одрекне те таштине да буде адвокат, па у место тога да тражи какву државну службу као Роберто, који има своју сталну плату, и који с места може да се жени чим добије повишицу. Дон Либорио је све скакао од јада, кад би чуо да се говори о државној служби; говорио је, да би то било право повишење за једнога адвоката који има материјала за министра; то би значило бити прашињави архивар и слуга целог света. Он више воли, да од зета створи посланика, судију у унутрашњости. Јелена је ћутала, кад би се о таком чему у породици говорило, али се у срцу бунила при помисли, да се морадне у каквом салону појавити руку под руку с једним судским писарем или каквим царинским чиновничћем; и она би се уморна завалила на диван, немарно скрстила руке у крилу, и својим крупним очима, у којима је сијала нека суморна светлост, гледала укочено у празнину. Сад га више није ништа питала. Чекала га је, на балкону, видела га је, кад долази кући вукући ноге оборене главе, са шеширом на затиљку, са раскопчаним капутом, и прашињавим ципелама; отишла би да му врата отвори, а за тим би обоје изишли на балкон, где би седели до неко доба ноћи, не проговоривши једно с другим ни речи.

Сад је и она волела усамљеноост улице Пилиеро, мрмљање мора, тишину звездане ноћи, све оне ствари, које су јој пуштале мислима на вољу. За тим би наперила ухо и очекивала неке познате јој кораке, који су непрестано пролазили испод њених прозора, који као да су јој подносили доказе верности неког од удварача и у њеној несрећи, и који као да су је подсећали на раскош, што ју је некад окружавао на сјајне забаве и тријумфе њене лепоте.

Њена лепота! Шта јој је сад вредела? На што јој сад? Да непрестано буде уз мужа, који је толико јадан да се не усуђује ни да је љуби. Да увек стоји крај њега на балкону, кад би била рада да је сама, да слуша онај корак, да гледа ону сенку, што се шета тамо амо крај оградe на пристаништу. И присуство тога мужа изазивало јој је мисли, које су је доводиле у искушење, мисли које су поницале у фантастичним сновима, које она никад не би ни себи самој исповедила.

Једини Бог зна какве су мисли пролазиле кроз главу и то двоје супруга, што једно крај другогa ћутећи на балкону сеђаху.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ГРЕХ

— Rene Ghil —

Лаки, брзи кораци чујаху се у салону; неко живо зауца два три пут на вратима. Госпођа Хуртенова остави књигу, коју је баш тада прелиставала — те јој паде под

погледа бојажљиво, и изненађена подиже се са столице, у своју ћерку, која уђе и која изгледаше да је на брзу руку своју тоалету спремила

— Марта! шта се десило, моје дете... Твој муж?

— Не, мама, мене се тиче... брзо, брзо... Је ли отац овде? зовни га..

Млада жена грозничаво ломљаше руке; њени прети згњеченише мали астрахански муф; а повраћен вео допуштао је да се виде очи укочене од лудила. Нежно, болом измоджено лице, изгледало је у јасној светлости априлског јутарњег сунца, као цветак кога је мраз ухватио.

Неспособна да буде ладнокрвна, и сама узбуђена овом ванредном појавом, и уплашена, оде г-ђа Хуртенова кроз салон, до врата кабинета свога мужа, и са загушљивим од страха гласом зовну га:

— Ходи, Марта је овде. Одмах дођи.

Кад се вратила имала је толико времена да једно дете своје загрли. Марта плакаше тихо, скривајући главу на материним недрима. Господин Хуртен затече обе у овом положају. Он је био већ оседео, са кратком лепом брадом, и као дугогодишњи бележник, био је навикнут да се понаша елегантно и пажљиво, а да при том пријатни поглед и израз његова лица не изгуби ону благод.

Гласом своје жене узнемирен стаде Хуртен на прагу непомично стојећи, и бол његове ћери, јединог пријатеља његова живота, стеже му срце.

— Моје дете, шта је то било? Шта тражиш од нас?... Ти нећеш ни да ме загрлиш?

Она се отрже од матере, да се баца у наручја оцу, али наједанпут стаде, и полуонесвесна клону назад, сагнувши главу са разбарушеном златном косом.

Наједанпут погледа обоје, чији је грозничав израз доведе до несвесности... И са пренагњеношћу и тоном у коме не беше оног обичног, јасног, кристалног звука рече:

— Мој ће муж одмах доћи... Он ми није казао, није ми ништа казао, али овог ће часа доћи... Неколико пријатеља, — другова из скупштине — задржавају га код куће због неког прешног посла... Ја сам јуче после подне била овде... Ја сам била овде, ви то морате казати!

И потмулим гласом навши у наслоњачу, и грисајући зубима фину батистену цепену мараму, понављаше:

— Овде, јуче од три до шест... ви то морате казати!

Двострук узвик пун страшног прекора, и дршћући од зловоље, оте се са усана родитељских. Признање кривиде, која је сирото и јадно дете под теретом стида и гриже савести, притискивала, изгледаше да је ван сваке сумње.

— И ти си то урадила!... Несрећнице!

— И ти рачувала на твоју матер и на ме, да би казну избегла? И ми треба часног човека кога си ти неверила да лажемо?... Ти ниси при себи!

Ломећи руке тихим испрекиданим гласом, одговори Марта:

— Нисам при себи! Ја сам луда! О шта ме је то савладало? Све је дато забораву; људи, ствари чини ми се да су изгубили свој обичан значај. Ја сам била са свим залепљена, до несвесности. Нешто је нада мном господарило, место мене је радило, моју је душу, па чак и лик преобразило.. Ја сам се дала занети до преступа, као у каквој несвестици... о ви не знате ништа о томе... Андре мој Андре! Ја га волим... ја га волим у овом највећем болу кад ме

савест мучи. О то је ужасно. Ја га волим толико, колико онога мрзим... Андре само подозрева, једва ако сумња, можда услед забуне и одвратности, која је мноме овладала. Срећа, драга срећа, све је дакле изгубљено. Може ли очајање и грижа савести да то поврате?... Мајко, оче, сажаљте се!

На коленима, скрштених руку напред опружених, она очајно преклињаше. Мајка, на чијем се благородном лицу под густом седом косом огледао душевни страх ћеркин, очима пуним суза покуша да је подигне; али отац остаде укочен и нем само поигравање мускула на лицу издаваше му гнев и узбуђење.

— Ништа се не може учинити, — рече он напослетку. Срећа је само онде где је и част.

И он остави љутито собу, са једним покретом руке одбијајући ћерку, која опет паде на столицу. Могаше се чути како по салону брзо корача тамо амо. Изглед лица није био у његовој власти, ходео је руке скретив озади, а у очима пуним бола виђаше се суза.

Осећај части борио је се са сиљном очинском љубављу. Застаде пред столом и поче махинално превртати фотографије у албуму. Наједанпут разрогачи очи, лице му постаде самртнички бледо. Једна жена са као мермер белим голим раменима осемејкиваше се, као нежна пролетна успомена на топле летње дане.

Ах, каква страшна несвестица обузима нас, кад све па и саме себе заборавимо. Да, тако је било некада, и зашто се подиже противу њега, из таме прошлости његова погрешка, једина, која га је теретила? Он притиште руком врело чело... У предеоњу се чу шум гласова, и са очајним молећим изразом уђе Марта:

— Оче, оче, ево га Андре. Милост! Милост!

Ван себе, приђе јој ближе, и једва што јој могаше дошанути: „Ту, ту остани“. И дршћућом руком затвори врата, кад Андре ступи. Требало је ванредног напора, да се прибере, и једва што могаше без узбуђености да ушита:

— Шта има ново, мој драги Андре? Каква те срећа довела да те видим?

Андре Дирије, човек од 35 година, висок, црномањаст, са закопчаним капутом, мисаоним челом, и војничким брковима, напрезаше се одиста да изгледа миран и да себе савлада.

— Јесмо ли сами? Да нас ко не слуша?

— Нико. Да се није што рђаво десило?

Андре ухвати руке Хуртенове.

— Погледајте ме, и реците ми, да ли би ствар која није рђава, могла за једну ноћ тако изменити моје лице.

И вреле сузе почеше да се котрљају са његових поцрвенилих трепавица. Седе, и плакаше за један тренут ћутећи. И сузе овога човека од дела бејаху трагичне; господин Хуртен седе према њему.

— Господине... оче, мој је бол неисказан, бескрајан, као што је и моја срећа у опасности, и можда је чак и изгубљена. Ви ћете ми једном рећи све казати, и та ће ме реч направити најнесрећнијим а можда и најкривљим. Одговорте ми на Вашу часну реч: је ли Марта јуче после подне била код Вас?

Хуртен је био на ово питање спреман, и ни један мишић његова лица не издаде га, кад одговори:

— Али, Андре, зашто тако свечан тон код тако обичне

ствари. Марта је била јуче овде до пола шест, до шест
www.можда...

Нека особита радост проже цело тело Андреово, и његово лице оживе и прели се руменилом.

— Ах, хвала... ја поново живим.. Марта, моја мала Марта.

И сад, после очајања, наступи излив радости.

— Ја сам дакле једац бедан човек! Ви не знате да сам сумњао као каква будала, као лудак! Ја сам Марти, њеној матери и Вама поругу нанео!

Он хтеде да клекне, Хуртен га подиже на своје груди.

— Андре, пријатељу, жене не знају о томе ништа... Ви висте Марти о томе ништа говорили?

— Нисам.

— Врло добро; Ви сте морали много патити, бол се умањило. Загрлите ме, драги Андре...

— Хвала, хвала.. Сматрајте ову моју походу као да није ни била. Ја идем, имам посла у скупштини. Ја идем, срећан, пресрећан.

Андре стеже руке Хуртенове, који га са непроменљивим постојанством испрати. Кад се затворише врата, Хуртен, да не би пао, мораде се ухватити за сто, на коме га је затворени албум, изненадно нагнао, да своју част жртвује. Као кин стајао је он тако погружен у мислима, а сузе му се котрљаху низ лице. Кад је подигао главу Марта је стајала пред њим, савладана болом, понижена, као дете, које очекује казну, молећи га за опроштај. Заборављајући све, са неком боном радошћу, он рашири руке:

— Оди Марија, оди; нико нема права да буде тако строг судија... не треба бити грознији од времена и заборава. С временом и забравом, може и грешник срећан бити.

Превео Алхазел.

ФЕДОР ДОСТОЈЕВСКИ

— ЛИТЕРАРНИ ЕСЕЈ Ђорђа Брандеса —

На супрот Тургењевљевој народној песимизму стоји народни оптимизам Достојевскога. Велики скептик Тургењев који је у мало шта веровао, веровао је у културу западне Европе. Ако се Тургењевљеви производи могу држати за производе емигрантске литературе, онда нас баш Достојевски доводи на право руско земљиште. Он је аутохтони песник, прави варварин, у чијим жилама нема ни једне капи класичне крви. Ваља само погледати његово лице! У пола руско селачко лице, у пола злочиначка физиономија са пљоштим носем, малим, живим очима под већама које нервозно дршћу, са дугачком, густом и неуређеном брадом и сјајном косом; мислилачко и песничко чело велико и лепога је облика; усне пуне израза, које, изгледа, и затворене говоре о безбројним мукама, бескрајној мекоти срца, о болесним жељама, бескрајном милоерђу, о страсној зависти, немиру, заједљивости. Посматрајмо његово тело, које је сам живац, мало и слабуњаво, погурено и жилаво, и које је од детињства мучено грчевима и халуцинацијама! Та спољашност — на први поглед незнатно проста, а при ближем посматрању непријатно генијална, болесна и необична — говори о Достојевској епилептичној генији, о врелу благодати која испуњава душу његову, о валима, готово, су-

лудог опстроумља, који му често долазе у главу, напакон о оној сујети, која у тежњама ствара велико и о оној зависти, која сићушно ствара у души.

То је карактер, који нас подсећа на Русоа, раздражљив и неверљив, са наступима простоте, али који су способни и највишег полета. И ако је његова породица припадала малом руском племству, одакле се по правилу, постаје нижи чиновник, ипак је он, као Русо, био скроз и скроз демократа. И ако је, као Русо, био фанатик идеја, ипак се он од њега разликује дубоким душевним цртама: Русо је деиста, али у пркос свему осећању, није хришћанин; он је непријатељ хришћанске понизности и сваког случаја покорављања судбини. А Достојевски на против — свеједно је да ли је његова догматичка вера била ортодоксна или не — цинични је хришћанин у свом осећајном животу. Његова дела чине прави реперторијум хришћански схваћених карактера и душевних стања. Сва његова лица су болесници, грешници и свецни обојега пола, а прелаз од грешника ка покајнику, од грешнице ка светитељци, од телесно болесног ка душевно здравом, врши се час лаганим чишћењем, час муњевитом брзином као у Новом Завету, а неки пут је грешница у исто време и светитељка, а највећи злочинац постаје такав да му се и дивимо и да га се гнушамо. Физиолошки и психолошки ти су типови, типови убогих и јадних, неучених добротина, безазлених, нежних природа, племенитих девојака, нервозно збуњених, типови вечито болесних од халуцинације, даровитих епилептичара, занесених мученика — то су баш сви типови, које замишљамо у апостола и ученика првих хришћанских времена.

I

Федор Михајловић Достојевски родио се октобра 1821 године у Москви, у сиротињској болници, где му је отац био лекар. Породица је имала много деце а мало имања. Федор и његов брат Алексеје, са којим га целога живота везивало пријатељство и исти литерарни интереси, беху послати у војну инжењерску школу у Петрограду, одакле изидоше као потпоручници. Али готово после године дана даде он оставку на војну службу, да би се сав посветио литератури. Он је још тада патео од болести, која се погоршала, кад су га у Сиберији бичевима тукли; патео је од грчева а осим тога био је и визионаран. Карактеристично је шта је он једном рекао једном пријатељу односно материјала, који је доцније обрађивао и његова талента, који воли злочиначке физиономије: „Утученост, која код мене долази после епилептичних напада има овога значаја: *осећам се као велики злочинац; изгледа ми, као да каква велика кривица, какво злочиначко дело притискује моју савест.*

Било му је 24 године кад је написао роман „Бедни људи“. На измаку свога живота испричао је у „дневнику једнога књижевника“ своје прво ступање у књижевност. Кад је свој роман написао, па није знао како ће протурити свој рукопис, он, онда, замоли свога пријатеља, доцније познатог књижевника Глигоровића, да га однесе песнику Некрасову. Око три часа ујутру чује Достојевски неко куцање на својим вратима. То је био Глигоровић; вратио се са Некрасовом, који је роман био већ прочитао, па испуњен њиме, осећао потребу да писца одмах притисне на срце своје. Кад је идућега дана, ујутру, оставио Достојевског,

узде рукопис и оде Бјелинском, „руском пророчанству мисли, критичару, чије само име пренерази почетнике.“ — „Нов Гогољ је васкрсао“, рече критичару улазећи у собу. „Дабоме, они ничу данас као печурке!“ одговори Бјелински тивсно и перадо пружи руку пут рукописа. Али дејство је било исто, као и на Некрасова. Кад је га писац походио, викну му страсно: „Разумете ли сами, овако како сте млад, како је ово истинито, што сте написали? Не верујем. Али ту има праве, уметничке инспирације. Поштујте сами дар, којим сте обдарени, па ћете постати велики књижевник.“

Да би ово изненађење и одушевљење могли разумети, ваља се сетити, да руска књижевност није имала ни једног јединог покушаја ове врсте, осим Гогољева „огртача“, и да су Тургењевљеви „Ловчеви Записници“ изишли тек после пет година. После неколика месеца, по договору Бјелинсковог с Достојевским, буде роман „Бедни људи“ штампан, и пишчев литерарни умед би заснован једним ударцем.

Немир и многострасност његова бића, може се већ по томе познати што је он одмах, пошто је већ почео у једном правцу, којим је и Дикенс мало пре тога пошао, наставио у другом, у Пол де кокову маниру, и написао комичну новелу без вредности: „Туђа жена и муж под постељом.“

Он је рано почео преко мере много да чита. Још му није било ни дванаест година, а он је већ био прочитао Карамзина и Валтера Скота, историју и хрпу историјских романа. Живот га је био начео, јер је био нервозан, раздражљив, плашљив, осетљив, преко мере развијен и при томе наоружан необичном спремом да се уживи у измишљене ситуације. У ивжињерској школи нарочито је вредно читао Балзака, лудовао за његовим Реге Goriot, који му је свим својим духовним утисцима пружио једну од претпоставака за његове властите романе; превео је „Eugénie Grandet“, у осталом много читао Жорж Санда, Евжена Сија, Дикенса и Хофмана, које све можемо познати у његовим производима. У тој првој периоди младости, био је Достојевски још плен најразличнијих утицаја. Он је сам, у својим старијим годинама, причао како га је Бјелински одвео социјализму и како се, како он то назива, трудио, да га учини атеистом. Иста мржња и иста неблагодарност према људима (Херцен, Бјелински и т. д.) који су утицали на његову младост и која надази израза у роману „Демони“ (Поманин), хоће, у том горком и отровном покушају, сву кривицу, због његових младићких убеђења, да свале на једнога мртваца. Морамо се сетити, да је то стари реакционар што то говори и, рад његове одбране, да је Достојевски био човек кога је живот злостављао.

23. априла 1849 године, у пет часова ујутру, буде Достојевски уапшен, заједно са још тридесет и три младића.

Он је дуже време припадао неком кругу, који се био образовао око неког Петрашевског, присталице Фуријеровог система; у тим седницама говорило се гласно и непажљиво. Вођ, као прави Фуријериста, био је непријатељ богова и краљева, протизник брака и својине у свом владајућем облику. Сам Достојевски био је оптужен због учешћа на састанцима, осуђивања строгости цензуре, због читања или бар слушања забрањених брошура, најзад због тобожњег обекавања да се установи једна штампарија.

Оптужене одведоше у тврђаву и затворише их, изолиране, по казаматима. Осам месеца били су без икакве забаве сем саслушавања. Тек при крају њихова заточења дадоше им неколике забавне књиге. Јадни песник, који је био упућен само на друговање са својим мислима, осећао се као да је под неким ваздушним шмрком.

22. децембра поведоше оптужене, за које су нашли да су криви, на Семеновски трг, где је губилиште већ било подигауто. На хладноћи од 21 Реумировог степена морали су скинути одело до кошуље и тако да саслушају пресуду. Читање је трајало пола часа. Кад је читање почело окрете се, увек оптимистички Достојевски, своје суседу и рече: „Ама је ли могућно, да ће нас погубити?“ Место одговора, упитани покаже руком на неколике предмете, који су лежали под колеским покривачем и личили на мртвачке сандуке. Смртна пресуда се свршавала речима: „.....осуђују се на стрељање.“ Свештеник, са распећем у руци, изиде напред и позиваше на смрт осуђене да се исповеде. Сви су то одбили сем једнога. — Затим везаше за колац Петрашевског и другу двојицу од коловођа. Официр командоваше својим војницима, да напуне пушке и поче даље командовати. Тек у томе часу залепрша се бела застава и осуђеницима саопштише, да је цар променио њихову казну. Доле крај шафота чекале су саонице да их одведу у Сибирију. Достојевски је био осуђен на десет година робије. Али и та казна буде доцније промењена. Био је осуђен на пет година робије и четири године да служи као редов у војсци, са губитком шлемства и грађанских права. У Тоболску се расташе путови осуђеника и рекоше један другоме збогом. Метнуше им ноге у окове, обријаше им главе и послаше их у разна места.

Све што год је Достојевски у сибирском казненом заводу, међ неваљалцима и просјацима, незналицама и дивљацима, злочинцима и очајницима видео и осећао, доживео и препатио, све то изнео је он свету, у индиректној форми, у својим „Записницима из мртвог дома.“ У погледу описивања и са психолошкога гледишта то је једно од највећих ремек дела, што нам књижевност може пружити. Та књига не би прошла кроз цензуру, да ју је он писао у своје властито име и да је свој злочин описао као политички. Ми се, зато, овде сусрећемо са једним измишљеним приповедачем, који је, у ненадној страсти, извршио обичан криминалан злочин, те тако сва посматрања надају на његов рачун. А што Достојевски не прича то је, да је он сам предмет оних ужасних, телесних казна, које описује.

Од 1849 – 1859 био је Достојевски за литературу потпуно мртав...

Било му је тридесет и седам година кад се, растројених живаца, вратио из Сибирије. Велика се промена догодила с њиме. За четири године, које је провео у заточењу, није ни једне књиге имао сем Новог Завета, који је непрестано читао. У његовој души нестало је сваке побуне. Он сада није само увиђао да је био млад, и да је одвећ малим познавањем људи хтео да реформише свет и да је тим апстрактним идеализмом био забасао, него постаде скроз побожн и понизан, послушан и покоран. Своју казну сматрао је да је правична, па је, шта више, зато цару Николају био благодаран. Био је уобразио, да би без ње полудео. Мислио је, да би му тајанствени страх, који је

осећао кад се мрак почне хватати, у нормалним приликама узео разум. Али истинске патње узедоше страху моћ.

Он је дубоко загледао у душевни живот рускога народа. Његова судбина је учинила, да је могао загледати у оно, што се обично држи за клоаку човечанства, и у свакога је он, ма како био ниско пао, нашао пуно вредности у пркос свој његовој нискости. У исто време, кад је изгубио веру у корист и могућност политичке револуције, добио је веру у моралну револуцију у духу Еванђеља. Он се, зато, вратио међ руске песнике као филантроп, као песник беспомоћних парија.

С правом је на другом месту речено: што је Вилберфорс био у енглеском парламенту за Црнце, то је у руској литератури био Достојевски за пролетаријат т. ј. његов заступник. Он, као уметник, доста љуби истину, те да би парију улепшао, али као песник, он је довољно занесен, те неку „божанску некру“ наговешћује чак и у њих јадника. Морал, шта више, који он наговешћује, најчистији је, можда, израз морала, и чистији је, можда, но историјско хришћанство, у коме има и других моралних елемената.

Ово стално хваљење несебичних и оних који се жртвују (противно оном, који сву своју снагу употребљава за самоодржање, саморазвиће и проширење моћи) никако не потиче из духа несебичности. *Ближни* хвали несебичност, јер одатле вуче корист, а кад би и он несебично мислио, он би све од себе одгурнуо одакле би могао црпети корист. У томе лежи главна противречност тога морала, јер се узроци противе његову принципу. Тај морал се наговештава у корист несрећних људи, на зато, по правилу, нема вреднијих и топлијих заступника но што су они несрећници, који немају довољно самосталног душевног живота, те да би могли живети у властитом свету идеја, али зато имају довољно такозваног образовања да рад њега пате, и да им најдубље својето буд' завист. Ма каквога дара и образовања ти људи били, то је за њих мука, јер они живе у некој сталној потреби неке освете против оних, за које мисле да уживају.

Достојевски се развио у колосалан узор овога типа, кад је за собом оставио најгоре злостављање свога живота па ос' ромашно, кад је био презадужен, кад је био у сталним и бескрајним новчаним неприликама, па зависио од издавача и живио од оног што му овај у напред да, и кад је попово морао себи прокрчити пута у књижевност.

Прва књига, коју је написао по повратку из Сибирије, „Понижени и увређени,“ не спада међ његова најбоља дела, јер има карактера, које је он наговестио још у својој првој књизи и који се доцније опет враћају. Из Сибирије довео је собом једну младу жену, у коју је био заљубљен, а која је била удовица једнога од присталица Петрашевскога, па у заточењу умро. Али она је љубила друго а. Достојевскова пиема показују нам, како је он годину дана радио на томе, да је веже са својим противником и како је молио своје пријатеље, да уклоне све препоне које стају на пут овој вези. Али тај бој се завршио тиме, да ју је он сам узео за жену.

Ова истина је основ радњи у „Пониженим и увређеним,“ али где на нас лица, која нас подсећају на Дикенса, не чине посве истинит утисак.

Достојевски се бадио на журналистику, која је за све време његова живота имала за њега привлачности и којој је он посвегио много времена и снаге. Био је сарадник славнофилских часописа, које је издавао његов брат Михајло. Радио је прво на листу „Време“ па после на „Епохи“ проповедајући љубав према Русији и дивљење Русије, „која се не може разумом схватити него у коју се мора веровати.“

Године 1865 изгуби он своју прву жену и свога брата Алексеја; Михајловљев лист престане, а Федор побегне у иностранство, да би умакао од својих поверилаца. Он не осећа никакве радости на путу кроз Немачку, Француску и Италију. Стални епилептични напади гоне га натраг, да замоли издаваче, да му опет што даду у напред и они му дају, али под најнеповољнијим условима. Са пута доноси један једити дубоки утисак, као гледалац једног погубљења у Лиону. Оно га је подсећало на онај час његова живота, кад се осећао најпотресенији и на који се увек враћа у својим романима: то је онај јутарњи час, кад је стојао крај шафота 22. децембра 1849. Године 1862 чини он на читалачки свет моћан утисак својим романом „Записници из мртвог дома“. Али године 1866 продре сасвим романом „Злочин и казна“ (Раскољников), који нам као ни једно друго дело, пружа прилог за психологију тадање Русије. То, што нам та књига прича, само изгледа да је нешто специјално, али у истини она нам развија једну општу, велику, друштвену слику.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

РЕПЕРТОАР НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Недеља, 19. септембра: Дневна представа: *Искова Слава*, комад из нишкога живота у четири чина, с певањем, по приповетци Ст. Сремца, написао Веља М. Миљковић — Вечерња представа: *Вазангазена*, драма у пет чинова, написао Краљ Судрака, по старо-ниђијском израдио Емил Под, превео с немачког Мих. Р. Поповић.

Уторник, 21. септембра: *Тата-Тото*, водвиљ у три чина, с певањем, написали Пол Било и Алберт Баре, превео Н. Н. Музика од Антона Банса.

Четвртак, 23. септембра: *Грађанска смрт*, драма у пет чинова, написао Паоло Ђакомети, превео с талијанског М. Љубибратић.

Субота 25. септембра: *Живот је сан*, драма у пет чинова, написао Калдерон, по Ветовој преради превео Александар Сандић.

Недеља, -6. септембра: Дневна представа: *Салетка и љубав*, грађанска трагедија у пет чинова, од Ф. Шилера, превео Јован Ђорђевић — Вечерња представа: *Живот је сан*.

Садржај: „Из Јесењих пош“ (песма). — „Свирачи“. — „Мој пут“ (песма). — „Јелени мјуж“ (наставак) — „Грех“. — „Федор Достојевски“. — „Репертоар Народног Позоришта“.

Власник: Ст. М. Веселиновић, — Штампарија Свет. Николита Об. Вен. Бр. 2. — уредник Јанко М. Веселиновић.